

Stor naturvårdssatsning i Kvismaren

Jan Sondell

Organisation

Örebro kommun har gjort sig känd som kanske landets mest framgångsrika när det gäller att skapa och förbättra våtmarker. Inom kommunen finns flera välkända fågelsjöar, och man har i sitt naturvårdsarbete klokt nog valt att satsa på den biotop, där man har de bästa förutsättningarna att lyckas. De förnyelseåtgärder som genomförts i Tysslingen, inre Rynningeviken och Oset har redan givit fin utdelning i form av förbättrade biotoper för våtmarksfåglar och har blivit uppskattade utflyktsmål både för kommuninnevånare och för gäster från andra landsdelar.

Inspiratör till och ansvarig för Örebros naturvårdssatsningar är kommunekologen Mats Rosenberg. Nu har turen äntligen kommit Kvismaren, som är den mest kända och betydelsefulla lokalen. Den fick tidigt status av CW-lokal (Convention on Wetlands) och ingår nu bland lokaler enligt Ramsar-konventionen. Nedanstående redovisning bygger i huvudsak på information som framkom vid ett möte nyligen med Mats och FKF:s styrelse.

Planeringsförutsättningar

Själva Kvismaren består som bekant av två på 1870-talet sänkta slättsjöar, men vad som gör området så unikt är kombinationen med de vida slättbygder som omger sjöarna. Kvismardalen är alltså både en rik odlingsbygd och ett omtyckt häcklings-, sträck- och rastområde för olika våtmarksfåglar. Där finns också ett betydande inslag av mulljordar, som är särskilt omtyckta av många fågelarter. Vid planering av naturvårdsåtgärder i ett sådant landskap, där olika intressen lätt kan kollidera, gäller det dels att kompromissa så att man skapar en situation där alla berörda om möjligt blir

tillgodosedda dels se till att de potentialer som finns i området tillvaratas. Det gäller också att skapa en lämplig blandning av de biotoper som är önskvärda. Dessa kan grovt indelas enligt följande:

- Grunda vatten (ca 0,5 m) med vassmosaik för t ex doppingar och dykänder
- Blöt madmark för simänder och större vadare
- Strand- och vasskanter för ändernas bon och vasslevande tättingar
- Torrare ängsmark för vadarnas bon, liksom för gulärlor m fl arter
- Zoner med videbuskar samt lägre buskskikt för sångare, sparvar m fl
- Löv- och buskskog, gärna sumpskog, med död ved för t ex entita och mindre hackspett

Om vi sedan ser till områdets potentialer, så som det ser ut idag så kan vi konstatera följande.

- Kvismaren är hydrologiskt uppdelad på ett 10-tal områden. Det betyder att en sammanhållen fungerande slättsjö inte kan återställas, men istället kan man via vattenreglering skapa flera olika mer eller mindre fuktiga biotoper i olika områden.
- Kvismaren omges av vallar för att hålla åkrarna torra och det finns sex stora pumpstationer, som också kanske kan utnyttjas för vattenreglering inom sjöområdena. Detta skulle innebära en stor fördel, genom att sjöområdena skulle kunna ta hand om och reducera näringsläckaget från åkrarna.
- I Kvismarens omland finns relativt sett god tillgång på betesdjur. Kunskapen om hur man

Naturvårdsarbeten i Västra Kvismaren hösten 2004. Foto: Jan Sondell.

med en kombination av bete och maskinella åtgärder skapar optimala biotoper för våtmarksfåglar har ökat på senare år. Man bör alltså inom nuvarande reservat genom rätt insatser i tid och rum kunna skapa bättre hävd än vi har idag och alltså mer optimala förhållanden för fåglarna.

- Det behövs en nivåskillnad på 0,5-1 m inom ett delområde för att en behövlig vattenvariation ska kunna åstadkommas för att t ex vipor och andra vadare ska hitta lämpliga platser för sina bon även vid högvatten på våren. Ett stort problem är då att nivåskillnaderna i Kvismaren är mycket små. Nästan all mark i sjöbottnarna ligger på samma nivå. Ett par möjligheter att skapa höjdvariation är dels att plana ut upplagda vallmassor längs Kvismare kanal, dels inkludera en del omgivande något högre marker i reservatet som t ex öster om Rysjön fram mot Öby kulle.
- Under det senaste decenniet har länsstyrelsen tillsammans med markägarna arbetat hårt för att begränsa de skördeskadorna som kan

uppstå vissa år och idag är kunskapen om hur detta ska gå till betydligt större än tidigare. Som komplettering kan i framtiden vissa näraliggande åkermarker behöva upplåtas för särskild odling av grödor som är omtyckta av tranor och gäss, för att minska utnyttjandet av övriga fält.

Sammanfattningsvis alltså; några potentialer som finns och kan utnyttjas bättre i Kvismaren är:

- möjligheter till olika vattenregim i olika områden,
- att utnyttja infrastrukturen med befintliga diken och vattenpumpar,
- att utnyttja tillgången på betesdjur och driva betena mer effektivt,
- att ta vara på alla de möjligheter till att skapa nivåskillnader som erbjuds samt
- att vi idag har bra kunskaper om hur skördeskadorna kan minskas.

Redan påbörjade arbeten

I Västra Kvismaren har redan planeringen hunnit långt. Där finns tre större delområden varav bara ett är restaurerat och håller höga fågelkvaliteter, nämligen Rysjön. I området söder om Kvismare kanal, som vi brukar kalla Nyängen, är planerna klara och godkända av markägarna. Under hösten har kanalbanken utjämnats så man fått en nivåvariation på drygt en halvmeter. Vidare har centrumområdet markbearbetats och en grävmaskin arbetat med att åstadkomma förutsättningar för vattenreglering i hela området. Meningen är att det vatten som pumpas in från åkrarna via Kilsgårdspumpen ska kunna utnyttjas. Arbetena fortsätter under 2005 och våren 2006 kommer ett område, nästan lika stort som Rysjön, men med i huvudsak våtängsbeten att vara klart. Tillgängligheten från vägen vid Västra kröken kommer att bli god. Någon form av utsiktsplattform ska uppföras längs åkerbruksvallen i söder.

Västra Kvismarens norra strand saknar jordbruksvallar och är nästan den enda del av Kvismaren med naturlig övergång från sjöbotten till åkermark. Resten är invallat. Hela området väster om Rysjön, det egentliga Västra Kvismaren, är för närvarande ett enda stort vassområde som omges av sly- eller lövskog både längs kanalbanken och i västligaste delen. Längs norra stranden mellan vass och åkermark finns fuktigare områden. De åtgärder som planeras är följande. Längs kanalen ska skogen avverkas och vallmassorna spridas ut som redan skett i Nyängen. En del av skogen i väster ska avverkas och strandzonen mot åkermarken markbearbetas och betas. På högre mark norr om sjön har redan en hel del lövskog avverkats och detta område ska ingå i betesmarken. Även alla åtgärder i egentliga Västra Kvismaren beräknas var genomförda under 2005.

Vad står näst i tur?

Rysjön är 85 ha stor och det finns nästan inga höjdskillnader alls i området. Sjöbotten ligger

på nivån ca 22,0 m ö h och är helt omgiven av vallar. Att skapa en långsamt lutande strand från 22 m till kanske 23 m ö h skulle gynna en rad fågelarter. Ett förslag som Mats Rosenberg undersöker är att lägga ihop ängsmarken strax väster om Öby med egentliga Rysjön. Den gamla järnvägsbanken med diken skulle då planas ut och det vattenavledningsföretag, som nu utnyttjar det östra diket för att släppa ut vatten i kanalen, skulle istället kunna leda detta till Hidingstabäcken norr om Rysjön.

Vid stora ladan norr om Öby kulle, längs vägen på grusåsen, kan en ny parkering byggas, och vägen till fågeltornet kan dras ner genom lövskogsdungarna i väster. Vägen till tornet blir kortare och en sammanhängande betesmark skapas mellan landsvägen mot Öby, kanalen och ansluter naturligt till nuvarande Rysjön. Jag vill understryka att detta bara är en preliminär plan. Markägare och vattenavledningsföretag måste först säga sitt. Det behövs även pengar för de erforderliga grävningsarbetena.

Nästa stora utmaning är Östra Kvismaren. Här är planerna ännu mer preliminära. Några stora ingrepp norr om kanalen, i nuvarande Fågelsjön, bedöms knappast bli aktuella. Det stora framtida åtgärdsområdet ligger söder om kanalen. Vilka överväganden som där kan bli aktuella kommer vi att ha anledning att återkomma till. Något som kan komma att påverka planeringen är frågan om omhändertagande av näringsläckage från åkermarken. Även det pågående arbetet med ett vattendirektiv inom EU kan bli vägledande.

Det kan i sammanhanget vara på sin plats att påminna om att FKF:s Jubileumsfond (grundad vid 25-årsjubilet 1985) idag har en behållning på ca 350 000 kr. Dessa medel är enligt stadgarna avsedda för åtgärder i det stora sjöområdet söder om kanalen i Östra Kvismaren. Jag är säker på att den dag planeringen kommit längre, så blir betydligt större summor nödvändiga. Alltså, sätt gärna in mer pengar till detta viktiga ändamål! Inom några år kommer de att behövas!